

ПРИНОСЪТ НА ТРЕТИЧНИЯ СЕКТОР ЗА СТРУКТУРНИТЕ ПРОМЕНИ В ИНВЕСТИЦИИТЕ

гл.ас. Пенка Шишманова,
катедра “Обща теория на икономиката”
СА”Д.А.Ценов”

Abstract: Investment is significant for the process of restructuring being successful. Its size and allocation contribute to productivity, efficiency and achieving a stable economic growth.

During the last few years a reorganization from industry to services field has been observed by reason of a number of objectives and subjectives. At present changes in investment schemes in the field of services are vitally important for the rate of change of investment in Bulgaria. Investment growth is crucial not only for the services field development, but which is more important for the Bulgarian economy as a whole. This indicates the economic restructuring and leads it to a quality new level of progress.

JEL classification: E22, L8, O17

Key words: investment, restructuring, economic sectors, services

Определящо значение за успешния ход на осъществяваната у нас структурна реформа има нейното инвестиционно осигуряване. От размера и разпределението на вложенията в икономиката до голяма степен зависи развитието на производствения процес в страната, неговата ефективност, както и постигането на устойчиви темпове на икономически растеж.

В икономическата литература няма единно мнение по въпроса за ролята на инвестициите в развитието на икономиката. Привържениците на традиционното разбиране за инвестициите поддържат тезата, че икономическият растеж на страната зависи предимно от размера на вложенията в материални активи. За целта те предлагат относително да се намали потреблението и да се увеличи делът на натрупването и инвестициите в БВП¹.

Други автори изказват становище, че икономиката може да се развива успешно и при по-ниска норма на инвестиции, като акцентът се поставя върху “условно неинвестиционните фактори на растежа”². Продължение на тази идея се забелязва в изследванията на руския икономист Иноземцев, който определя като ключови фактори на растежа информацията, научното знание, нарастващите способности на човека. По своята същност тези елементи се

¹В-к “Капитал”, 2000, бр. с.37; Димитров, Ал., Българската икономика днес и утре, “Банки, инвестиции, пазари”, 1996, кн.9-10, с.15; Корнай, Я. Трансформация след социализъм. Опитът на Унгария. С., АИАП,1998, с.337, 367

² Савов, Ст., Финансова стабилизация без икономически растеж - докога?, “Банки, инвестиции, пазари”, 2000, кн.1, с.15

квалифицират като “по-инвестиционни”, отколкото нарастването на материалните фактори за производство³.

За да се осъществи бързо и качествено реструктуриране на българската икономика и да се постигне икономически растеж, е необходима политика, обединяваща двете позиции.

В краткосрочен план, предвид тежкото икономическо наследство на страната, е необходима реиндустриализация, увеличаване на инвестициите във физически капитал. Целта е да се преодолее техническата и технологична изостаналост на страната, както и да се премахнат наслоените диспропорции в секторната и отрасловата структура на икономиката. По този начин чрез формираните нови структури ще осигури развитието на посочените стратегически фактори. Едновременно с това трябва да се вложат все повече средства в обучението и квалификацията на кадрите, в развитието на научните изследвания, в осигуряването на достоверна и актуална информация. Това не означава, че двата процеса трябва да се осъществяват последователно (един след друг). Напротив, те трябва да се движат паралелно, защото от една страна, технологичното обновяване е крайно наложително в настоящия момент, а от друга - натрупването на интелектуален капитал изисква по-дълъг период от време и за да се прояви неговият ефект в бъдеще, инвестиции трябва да се правят сега.

Разгледаните процеси до голяма степен са свързани със сектора на услугите. Не случайно той е най-динамично развиващият се дял от икономиката и област, където се формира и използва голяма част от интелектуалния капитал на страната.

През последните години у нас се наблюдава пренасочване на инвестициите от промишлеността към сектора на услугите. Този факт е индикатор за реструктурирането на икономиката и извеждането ѝ на качествено ново ниво на развитие. Едновременно с това трябва да отбележим, че инвестициите в услугите все още не са ориентирани към стратегическите отрасли, техният обем е далеч под необходимия, но като цяло промените имат положителен характер. Постепенно се преодолява наложеното схващане, че вложенията в услугите е отклоняване на средства от материалното производство и се създава възможност за нормалното развитие на сектора като един от важните елементи на националното стопанство. Това е и ключов фактор за повишаване конкурентноспособността на българската икономика и за успешната ѝ интеграция в световното стопанство.

За да анализираме структурата и измененията на инвестициите в страната и на тази основа да разкрием потенциала на третичния сектор, ще разгледаме макроикономическата обстановка в страната.

Макроикономическата обстановка и развитието на инвестиционния процес

Осъществяваната от началото на 90-те години трансформация на икономиката е резултат от едновременното развитие на два принципно различни процеса. Единият отразява обективната необходимост от модернизиране на икономиката и нейната адаптация към новите условия.

³ Иноземцев, В. Парадоксы постиндустриальной экономики. “Мировая экономика и международные отношения”, 2000, N3, с.6

Другият се свързва с политическото преустройство на страната, изразено в новия начин на организация и функциониране на обществото. Съчетаването на тези процеси предизвиква сериозни промени във всички сфери на икономическия живот, включително и в областта на инвестициите. Наблюдават се съществени изменения в техните източници, обем и разпределение по сектори и отрасли на икономиката.

В развитието на инвестиционния процес в страната могат да се очертаят два периода. Границата между тях е дълбоката депресия, в която изпадна българската икономика през 1996-97г. Тенденцията на спад на инвестициите през периода 1990-97г. се прекъсва и през последните няколко години се наблюдава активизация на инвестиционната дейност.

През първия период (1991-97г.) кризисното състояние на икономиката се проявява и като стагнация в областта на инвестициите. Изключение правят само 1992 и 1994г., когато в резултат на реституцията и вложенията в енергетиката и финансово-кредитната система се регистрира известен ръст на разходите за придобиване на ДМА⁴.

Още в началото на 80-те години се появяват признаци на задържане на икономическия растеж в страната, а от началото на 90-те години се отбелязват отрицателни темпове на изменение на произвеждания БВП. Подобна ситуация се наблюдава и в областта на инвестициите, които за времето от 1991г. до 1997г. регистрират средногодишният темп -5%. Това определя и намаляването на техния дял в БВП с близо 8 пункта - от 21,6% през 1990г. до 13,9 през 1997г.⁵

Очертаните тенденции в развитието на инвестиционния процес са вътрешно и външно обусловени.

Голямата изостаналост на предприятията в техническо и технологично отношение дава силно отражение върху техните възможности за натрупване на капитал и инвестиране. Преобладаващата част от технологичния парк е във възрастови граници 15-20 и повече години⁶. За сравнение, в Япония 75% от оборудването е на възраст по-малко от 6 години⁷. Изработеният у нас механизъм за периодична ревалоризация на активите не успява да постигне целите си и за сега не създава необходимите условия за обновяване на съществуващото оборудване. Нещо повече, нейното забавяне и начинът ѝ на провеждане, заедно с високата инфлация, водят до силно обезценяване на ДМА.

Определените на тази основа амортизационни отчисления са ниски и в много случаи не се използват по предназначение. В редица случаи поради влошеното финансово състояние на предприятията тези средства се насочват за покриване на текущите задължения към служители, доставчици и бюджета. Това, заедно със стремежа на новите предприемачи за бързо забогатяване, силно ограничава възможностите на вътрешните източници на инвестиции. Посочените причини, в съчетание с трудния процес на приватизация водят до декапитализация на предприятията и невъзможност за тяхното технологично преустройство и модернизация.

⁴ Социално-икономическо развитие България'1998, С., НСИ, 1999, с.110

⁵ Статистически справочник за съответните години и изчисления на автора.

⁶ Гечев, Р. Българската икономика - състояние и алтернативи за развитие. "Икономическа мисъл", 2000, №3, с.27

⁷ Игошин, Н.В. Инвестиции., Москва, "ЮНИТИ", 2000, с.113

Като положителна промяна може да се посочи преодоляването на едностранчивото развитие на икономиката, характерно за времето до 1989г. През този период инвестициите се насочват предимно към индустрията, а секторът на услугите се финансира на остатъчен принцип (от фондовете, създадени в материалното производство). "Развитието на услугите се принизява до третирането им като консумативни, пасивни участници в преразпределението на националния доход"⁸. В настоящия момент инвестициите се разпределят съобразно изискванията на пазара и в по-голямата си част те се насочват към бързоразвиващия се третичен сектор.

Независимо от тази положителна структурна промяна, наследеният от командната икономика предимно екстензивен тип производство и ниската му ефективност предизвикват сериозен спад в БВП през 90-те години. Вследствие на това през 1997г. БВП е по-нисък с 26,8% по отношение на 1990г., а в сравнение с 1989г. - с над 33%⁹. Това означава съществено отслабване на крайното потребление и съответно на мотивите на предприемачите за инвестиционна дейност.

Посоченото състояние на производството неизменно се отразява и върху спестяването в икономиката. Основен негов източник е населението, което поради ниските си доходи и растяща безработица от една страна и високата инфлация от друга, има изключително ниска склонност към спестяване. За периода 1992-97г. пределната склонност към спестяване на домакинствата е в рамките на -0,15 и 0,05. Отрицателните стойности на показателя се наблюдават в три поредни години, което означава, че през това време домакинствата не само че не могат да спестяват, но и са принудени да ползват спестявания и други активи, натрупани в минали периоди, за да осигурят потреблението си¹⁰. Ограничените възможности на населението да спестява през този период се допълват от неефективността на вложенията в банковата система (отрицателни реални лихви) и нарасналото недоверие в нея.

Посочените тенденции влияят изключително неблагоприятно върху обема на вътрешното спестяване, чийто реален размер намалява наполовина през 1997 в сравнение с 1996г., а по отношение на равнището му от 1995г. съставлява едва 21%¹¹. Това е сериозен проблем за страна като България, където вътрешното спестяване е основен инвестиционен ресурс.

От друга страна често променящата се и непредсказуема икономическа среда влияе задържащо върху инвестиционната активност, тъй като не благоприятства вземането на дългосрочни решения. Опасенията от задлъжнялост и високите цени на инвестиционните стоки допълнително пречат за намеренията за инвестиции.

Всичко това принуждава икономическите агенти да влагат средствата си в краткосрочни и спекулативни операции, или в най-лошия случай - извън страната. Пресмята се, че около 7 млрд. долара български капитал (включително официалните валутни резерви и външните активи на търговските банки) е зад граница напълно законно и работи в полза на други икономики.¹²

⁸ Гръбровà, В. Развитие на услугите в пазарни условия., "Проф М Дринов", 1999, с. 7

⁹ Социално-икономическо развитие България'2000, С., НСИ, 2001, с.93

¹⁰ Социално-икономическо развитие България'1998, С., НСИ, 1999, с.27

¹¹ Социално-икономическо развитие България'1998, С., НСИ, 1999, с.34

¹² "Икономиката на България до 2001 и отвъд 2010 година", в-к "Пари", юли 1999

Насочването на свободните финансови ресурси извън страната води до парадоксална ситуация - бедна на инвестиции държава кредитира чужди икономики¹³.

Освен конкретната макроикономическа обстановка, за формирането на инвестиционен климат у нас съществена роля играят и някои външни фактори. Силната обвързаност със страните от СИВ през периода на централно-управляваната икономика се отразява крайно негативно върху състоянието на българската икономика през 90-те години. Загубата на сигурния и непретенциозен пазар изправя страната пред сериозни проблеми относно реализацията на продукцията и снабдяването с ресурси. Този процес допълнително се усложнява от редица икономически и политически събития - кризите на световните капиталови и финансови пазари, налагането на ембарго на наши постоянни търговски партньори, периодичните промени в конюнктурата на международния пазар, събитията в бивша Югославия и т.н.

Разгледаните изменения в инвестициите през периода 1991-97г. и посочените конкретни причини за това състояние очертават инвестиционна обстановка, която не създава условия за икономически растеж. Без да отричаме негативните последици от развитието на инвестиционния процес през този период, ние считаме, че не трябва да се пренебрегват и съдържащите се в него положителни моменти. Икономиката е в процес на реструктуриране, което означава, че се премахват старите неефективни структури и се създават условия за изграждането на нови, по-прогресивни такива. Това е начинът за нейното приспособяване към променените условия.

Понижаването на разходите за ДМА в индустрията и селското стопанство, реалният спад на инвестициите в обществения сектор, забавената приватизация, слабият интерес на чуждестранните инвеститори към нашата страна означават, освен всичко друго, и освобождаване на отделните отрасли от производства и оборудване, които не дават пазарна продукция и следователно са загубили качеството на икономически потенциал за страната.

Едновременно с това в икономиката се наблюдава оживление на инвестиционната дейност в частния сектор, модернизация на старите и развитие на нови отрасли от услугите, подобряване на съотношението между придобитите ДМА и разходите за тяхното придобиване и т.н. Тези положителни тенденции от своя страна са проява на създаването на новите структури, които ще станат основа на ефективно и конкурентно производство.

По-осезателно нарастване на инвестиционната активност се наблюдава след 1997г., т.е. през периода 1998-2000г. През 1998г. инвестициите нарастват с 23%, а през 1999г. в сравнение с 1998 темпът на увеличение е 33,5%. По предварителни данни разходите за придобиване на ДМА през 2000г. незначително намаляват. В резултат на отбелязаните темпове на нарастване на инвестициите техният дял в БВП се увеличава и през 2000г. е около 19%.

Съществен принос в това отношение има частният сектор на икономиката, който в сравнение с 1990г. е нараснал над 3,5 пъти. Вследствие на това неговият дял в общите инвестиции е достигнал 62,1%, а реалното увеличение на вложенията за 1999г. и 2000г. е съответно 13% и 10%¹⁴.

¹³ Минасян, Г. Българската икономика в XXI век: по-правият път., Международна научно-практическа конференция "Финансова стабилизация и икономически растеж", Свищов, 2000, с.27

¹⁴ Социално-икономическо развитие България'2000, С., НСИ, 2001, с.99, 117

През разглеждания период се наблюдава трайна тенденция на насочване на по-голямата част от инвестициите към сектора на услугите. От изостанал и неразвит сектор на икономиката сега се превръща в основно нейно звено. Средногодишният темп на нарастване на инвестициите в услугите за последните три години е близо 10%, което определя и високия му дял в общия обем инвестиции в стопанството - над 55%¹⁵.

За периода 1998-2000г. значително се подобри съотношението между придобитите ДМА и разходите за придобиването им. През посочения период то е 80:100, при 58-59:100 за 1995-97г. Тези факти още веднъж потвърждават тенденцията към по-бързо въвеждане на мощностите в експлоатация (особено в частния сектор) и предполага бъдещо по-голямо оживление на икономиката след въвеждането в действие на по-ефективна и модернизирана техника¹⁶.

Разгледаните промени се дължат на позитивни изменения на много от разгледаните през първия период фактори. От средата на 1997г. България е поставена в условията на паричен съвет, който допринася за постигане на финансова стабилност в страната. Това до голяма степен оказва положително влияние върху развитието на икономиката. През 2000г. БВП надмина равнището си от 1997г. с 12,1%; средногодишният темп на нарастване на реалните доходи на населението има положителни стойности (10%); спестяванията на населението също отбелязват нарастване за последните три години (съответно със 7%, 12% и 11%)¹⁷. Освен това, от началото на 2000 година влезе в действие новият Валутен закон, който допуска чуждестранна конкуренция на капиталовия пазар; намалени са задължителните минимални резерви на търговските банки от 11% на 8%; реализират се пилотни проекти за микрокредитиране на районите с най-голяма безработица и нарастваща бедност; от 2002г. се понижават на данъчните ставки за бизнеса; планира се увеличение на работните заплати, обвързано с производителността на труда и т.н.

Следователно, в страната се създават условия и в резултат на това се наблюдава действителна активизация на инвестиционната дейност. За съжаление, някои от негативните тенденции, свързани с развитието на инвестиционния процес се запазват, което е основна причина наблюдаваните положителни промени да не могат да компенсират големия спад по отношение на 1990 година. Това обаче не трябва да омаловажава постигнатите положителни резултати. Освен "разрушителната", трябва да се отчита и "съзидателната" страна на извършваните реформи.

Посочените положителни и отрицателни моменти разкриват същността на реструктурирането на икономиката, и в частност на инвестициите, като основа за формиране на нова, необратима посока на развитието.

Структурни изменения на инвестициите и приносът на сектора на услугите

¹⁵ Статистически справочник за съответните години и изчисления на автора

¹⁶ Социално-икономическо развитие България' за съответните години С., НСИ

¹⁷ Социално-икономическо развитие България' 2000, С., НСИ, 2001, с. 30, 54, 93

Както е известно, в макроикономическата теория инвестициите се определят като разходи за придобиване на дълготрайни активи и за попълване на материалните запаси. В по-широк смисъл инвестициите се свързват, освен с вложения във физическия капитал, с усъвършенстването на качествата на човека (т.нар. натрупване в човешки капитал), както и с развитието на науката.

В националната и в международната статистика се използват понятията брутно формиране на капитала, брутообразуване на основен капитал и капитални вложения (инвестиции)¹⁸. Брутното формиране на капитала (брутното натрупване) включва брутообразуването на основен капитал и изменението на материалните запаси. От своя страна, брутното образуване на основен капитал се формира от разходите за придобиване на дълготрайни материални активи (ДМА) и разходите за придобиване на дълготрайни нематериални активи (продукти от научната и развойна дейност, програмни продукти, геологопроучвателни и проучвателно-проектантски работи). Разходите за ДМА се определят като инвестиции, към което определение ще се придържаме и ние.

Основен елемент в брутното натрупване е бруто образуването на основен капитал. За периода 1989-1997 година неговият дял в БВП бележи устойчива тенденция към намаляване, съответно от 26.1% на 10.8%, докато през последните две години нараства и достига 16,2% за 2000 година¹⁹. Отчетеното нарастване е положителна промяна, която ако продължи ще доведе до трайна тенденция на активизация на инвестиционната дейност в страната.

Съществен принос за посоченото увеличение на нормата на натрупване в икономиката има секторът на услугите. През 1996 година в структурата на брутното образуване на основен капитал най-голям дял имат услугите - 52,1%, следвани от индустрията (44,8%) и селското стопанство (3,1%)²⁰. За съжаление, в българската статистика не се изчислява показател брутообразуване на основен капитал по сектори на икономиката и поради това не можем да проследим развитието на този показател за времето след 1996г. Бързите темпове на развитие на обслужващия сектор и увеличаването на обема на създадената от него БДС обаче, ни дават основание да считаме, че посоченият висок дял се запазва и през следващите години.

Косвено потвърждение на този извод е констатацията за България, направена от Европейската икономическа комисия към ООН (1999г.), че "брутните вложения в основен капитал през последните две години нарастват значително (втора поредна година), въпреки слабите показатели в обработващата промишленост"²¹. Като се вземат пред вид и ограничените стимули за вложения в селското стопанство, следва че посоченото увеличение в натрупания капитал се дължи главно на третичния сектор.

Друго доказателство за приноса на сектор услуги в това отношение е структурата на капиталобразуването, характерна за другите страни в преход (вж табл.1). Посочената структура е съизмерима с тази в нашата страна, поради сходните икономически условия и проблемите, пред които са изправени постсоциалистическите държави в стремежа си за изграждане на

¹⁸ Economic survey of Europe, UN New York and Geneva, 2001, N1 p.113; Основни макроикономически показатели, НСИ, 1998, с. XIII-XIV.

¹⁹ Социално-икономическо развитие. България'2000, С., НСИ, 2001, с.101

²⁰ Россия и страны мира., Москва, Госкомстат России, 2000, с.271

²¹ Economic survey of Europe, UN New York and Geneva, 2000, N1, с.102-103

съвременно пазарно стопанство. За 1998г. относителният дял на сектор услуги в бруто образуването на основен капитал в Полша е 54,2%, в Словакия - 55,2% и в Русия - 55,3% (за 1999г.). Значително увеличение на този показател се наблюдава в Унгария (60,9%) и в прибалтийските републики - Естония (65,3%) и Латвия (68,2%).

Структура на брутообразуването на основен капитал в някои страни

страни	години	общо	селско стоп--во	Индустрия	сектор услуги
Русия	1999г.	100	3	41,7	55,3
България	1996г.	100	3,1	44,8	52,1
Унгария	1998г.	100	3,7	35,4	60,9
Латвия	1998г.	100	2,1	29,7	68,2
Полша	1998г.	100	2	43,8	54,2
Румъния	1997г.	100	6,6	53,1	40,3
Словакия	1998г.	100	3,1	41,7	55,2
Естония	1997г.	100	2,8	31,9	65,3

Източник: Россия и страны мира, М., Госкомстат России, 2000, с. 271 и изчисления на автора

Табл. 1

Направените сравнителни констатации дават основание да се очертае оптимистична тенденция относно приноса на третичния сектор за натрупването на капитал у нас и темповете на по-нататъшното икономическо развитие. Високият дял на услугите в бруто образуването на основен капитал е показателен за това, че този сектор на икономиката постепенно компенсира изоставането си и заедно с индустрията се превръща в основа на изграждането на нова, по-ефективна икономика.

Преобладаващият дял на сектор услуги в образуването на основен капитал се запазва и при формирането на инвестициите (разходите за придобиване на дълготрайни материални активи) в страната - вж.граф.1

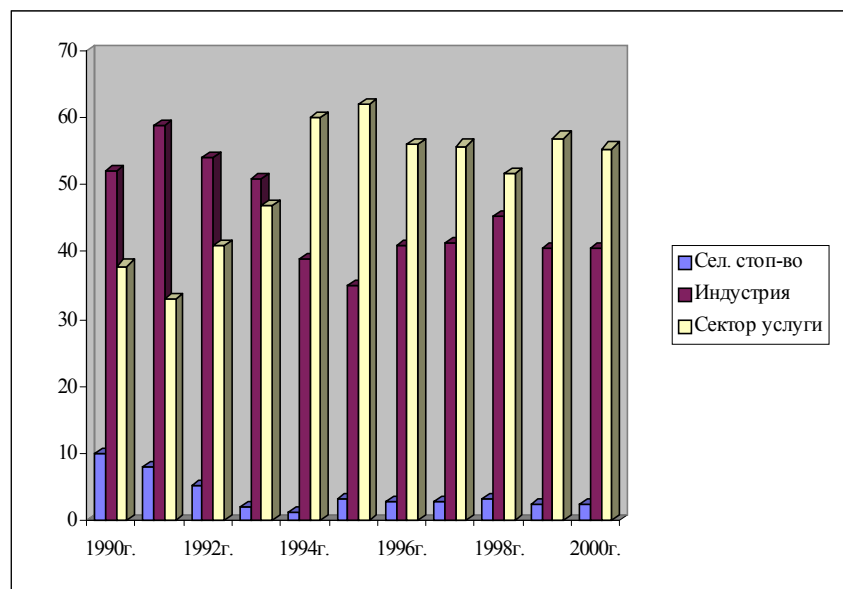
През времето на централно управляваната икономика приоритетно значение има индустриалното производство и това е причина по-голямата част от капитала да се насочва към него. За периода 1960-1989 година делът на инвестициите в материалното производство е над 70%, а в услугите - между 13 и 20%, т.е. разликата е 4-5 пъти²². В резултат на това се достига до сериозни диспропорции в икономиката. От една страна се наблюдава модерно, бързо развиващо се и значително по мащаби материално производство, а от друга - изостанал и неразвит сектор на услугите, свързан предимно с комунално-битовите дейности.

След 1990 година протича процес на преразпределение на инвестициите в икономиката на страната като делът на средствата в индустрията и селското стопанство се съкращава и се увеличава този в третичния сектор. За периода

²² Развито социалистическо възпроизводство в НРБ, 1981, 1989

1990-2000г. вложенията в индустрията намаляват от 55% до 42%, в аграрния сектор - от 11% на 2%, а в услугите за същия период те нарастват от 38% до 55,5% - вж.граф.1

Структура на разходите за придобиване на ДМА по икономически сектори

Източник: Социално-икономическо развитие България`2000, С., НСИ, 2001, с.116

Граф. 1

Важен момент при разглеждането на инвестициите в услугите е промяната в начина на водене на националните сметки. До 1997г. отраслите търговия, транспорт и съобщения се смятат за промишлени и се отчитат като елементи на индустриалния сектор. Впоследствие, с цел хармонизиране с действащите международни стандарти и с оглед спецификата на производството в тези отрасли, те преминават към сектора на услугите²³.

Трябва да отбележим обаче, че извършената промяна в отрасловата класификация не следва да се приема като определящ фактор за високия относителен дял на инвестициите в услугите след 1996г. В подкрепа на казаното е обстоятелството, че още от 1994г. в този сектор се регистрира най-голям обем вложения, при това преобладаващ в структурата на общите инвестиции (над 50%). Тази тенденция се запазва и през следващите години (1996-2000г.), макар и с известни колебания.

Поддържането на висок дял на инвестициите в сектора на услугите се обяснява с няколко съществени причини. Една от тях е неблагоприятната икономическа среда в началото на изследвания период и в тази връзка, песимистичните очаквания на икономическите агенти. През втората половина на периода установената финансова стабилизация и предприетите мерки за стимулиране на инвестиционната активност са важен фактор за увеличаване

²³ Новата групировка на отраслите в националното стопанство прави невъзможна съпоставката на данните за инвестициите от началото на преходния период, поради което анализът се ограничава в рамките на периода 1996-2000г.

обема на инвестициите в стопанството, но инвеститорите продължават да бъдат предпазливи и поради това насочват вложенията си предимно в дейностите на услугите. Предпочитанията към третичния сектор се свързват с по-ниската капиталоемкост на услугите и бързата възвръщаемост на вложените средства, което значително намалява инвестиционния риск в сравнение с този в другите сектори на икономиката.

Не трябва да се пренебрегва и обстоятелството, че нарасналият дял на инвестициите в третичния сектор е адекватна реакция на продължилото десетилетия несъответствие между потребностите от услуги и тяхното ограничено предлагане през периода на командната икономика. Освен това, необходимо е да отбележим, че насочването на инвестициите към сектора на услугите е обективен икономически процес, който отразява световните тенденции на развитие и от който България не прави изключение.

Тенденцията на нарастване и поддържане на висок относителен дял на инвестициите в услугите, освен отбелязаните на пръв поглед причини, има и по-дълбок икономически смисъл. Тя е израз на структурното развитие на стопанството, което му дава възможност да се адаптира към новите условия. Просъществувалата десетилетия изкуствено създадена структура на икономиката и извършваните след 90-та година реформи поддържат инерцията при тълкуването на икономическите процеси. Това е особено характерно при обяснението на развитието на третичния сектор, и в частност на ръста на инвестициите в него.

В повечето случаи се счита, че нарасналият дял на вложенията в сектора на услугите е резултат главно на намаляването им в индустрията и селското стопанство, както и на отбелязаната промяна в начина на водене на националните сметки. Подобни твърдения са повърхностни и неточни, затова трябва да бъдат емпирично проверени.

Действително, разгледаните относителни тегла на инвестициите са формирани на база текущи цени. Предвид високите стойности на инфлацията през 1996-1997г. и промените в цените на инвестиционните стоки и след този период, се наблюдава значително разминаване между номиналните и реалните стойности на инвестициите, включително и в услугите. Това не дава точна представа за физическия обем вложения в отделните сектори и за действителното изменение на инвестираните средства.

Посочените обстоятелства налагат необходимостта изследването на вложенията в третичния сектор да се осъществява по съпоставими цени. За съжаление, националната статистика не изчислява индекс на цените на инвестициите²⁴, което не ни дава възможност да определим конкретното влияние на ценовия фактор върху размера на вложените средства, върху тяхната динамика и относителния им дял в общите инвестиции на стопанството.

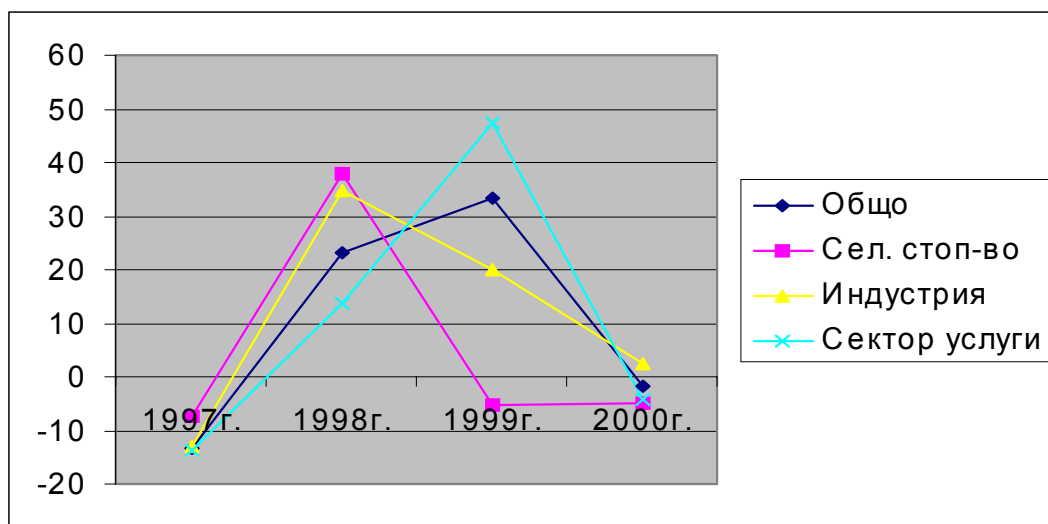
Поради това ограничение, по аналогия с изчисляването на реалния обем на БВП, може да се определи приблизителен индекс на физическия обем на инвестициите и на тази основа да получим индекса на инвестициите в услугите, с който да измерим нарастването на вложенията.

²⁴ От данните за всички страни от ЦИЕ, включени в статистическия бюлетин CESTAT само България не изчислява и не посочва индекс на цените на инвестициите – вж. CESTAT, София, N1, 2001, с.77

За целта е използвана статистическа информация за абсолютните стойности на брутообразуването на основен капитал по текущи цени общо за икономиката и данните за процентното му изменение през дадената година спрямо предходната по съпоставими цени²⁵. На тази основа се изчислява индекс (дефлатор) на брутообразуването на основен капитал, с който се дефлират номиналните величини на инвестициите в третичния сектор и се определя индекса на физическия обем на вложените в услугите средства. По този начин, след премахването на влиянието на цените, може да се установи реалния размер на вложенията в сектора и действителния темп на тяхното изменение за разглеждания период. По описания начин са получени индексите на обема на инвестициите и в другите два сектора на икономиката - вж. граф. 2

Съзнавайки сериозността и сложността на проблема и предвид условността на изчислените показатели, ние не претендираме за абсолютна точност при сравняването на обема на инвестициите по съответните години на изследване и между отделните сектори на икономиката. Нашата цел е да очертаем общата тенденция в това отношение и оттук да определим приноса на третичния сектор в развитието на инвестиционния процес и на икономиката като цяло.

Темп на изменение на инвестициите по икономически сектори
(предходната година=100)

граф. 2

Информацията от граф. 2 показва, че поради голямата стагнация в икономиката през 1997г. вложенията в услугите, както и в другите сектори на икономиката, намаляват в сравнение с предходната година. Това до голяма степен се обяснява и с инерционността на икономиката, както и с все още неустановените структурни пропорции на инвестициите. След това в две поредни години се наблюдава значително реално увеличение на вложенията в сектора: за 1998г. - 13,6%, а за 1999г. - 47,5%. Тази промяна, особено през втората година, се дължи на ускорените процеси на приватизация, главно в областта на финансово-кредитните услуги и от по-мощните вложения в

²⁵ Статистически справочник за съответните години

частния сектор на транспорта и съобщенията. По предварителни данни през 2000г. отново се наблюдава спад в разходите за придобиване на ДМА.

Разгледаните изменения показват, че за третичния сектор са валидни тенденциите, наблюдавани в икономиката като цяло. По посока и амплитуда на промените той в най-голяма степен повтаря общите тенденции, а средногодишният темп на нарастване на инвестициите в услугите (10,7%) е най-близък до средния темп на изменение на вложенията в цялата икономика (10,4%).

В резултат на това можем да направим следните изводи:

- Особеното значение на сектора на услугите е, че със собственото си развитие той способства за развитието на икономиката като цяло. Едно от най-ярките доказателства за това е фактът, че през разглеждания период измененията на инвестициите в услугите са определящи за промените на инвестициите в цялата икономика;
- Особеност на разглеждания период е значителното повишаване на цените на инвестиционните стоки. Това не дава точна представа за физическия обем и динамиката на вложенията в икономиката. В тази връзка преизчисляването на инвестициите в услугите по съпоставими цени показва, че вложенията в обслужващия сектор се увеличават не само номинално, но и реално;
- Паралелното разглеждане на относителния дял и динамиката на инвестициите в сектора на услугите свидетелства за това, че посоката на изменение на относителния дял на вложенията в сектора, с изключение на 1998г., следва промените в техния реален обем;
- Направеният анализ не потвърждава становището, че увеличаването на относителния дял на вложенията в услугите изцяло зависи от намалението на дела на инвестициите в другите сектори на икономиката. Извършеният емпиричен анализ определено показва, че делът на вложенията в услугите расте не толкова поради намаляването дела на инвестициите в индустрията, колкото вследствие действителното увеличение на средствата в обслужващите дейности;
- Спецификата на икономическото развитие в настоящия момент и наследените от миналото структурни диспропорции в икономиката, както и световната тенденция за приоритетно развитие на услугите, водят до преориентиране на инвестиционните потоци от индустрията към третичния сектор;
- Логиката на направените до момента разсъждения налага мнението, че секторът на услугите постепенно се превръща в основна сфера на приложение на капитала.

По този начин се преосмисля становището за индустрията като “мотор на растежа” в България. Съвременната икономическа обстановка изисква да се инвестира в производства, които страната има условия да развива и чиято продукция се търси на пазара. Практиката категорично показва, че това не е само индустриалното производство, тук се включват и много от дейностите на третичния сектор.

Това обаче не означава, че се омаловажава значението на инвестициите в индустрията. Развитието на отделните сектори на икономиката и тяхното адаптиране към бързо изменящите се икономическа среда става при взаимната връзка и зависимост от останалите сектори. В този смисъл чрез развитието на

услугите вложенията в индустрията придобиват нов облик и стават по-ефективни. В днешните условия инвестициите в обслужващите дейности (особено в деловите услуги, образованието, инфраструктурата) всъщност означават инвестиции в качеството и конкурентността на националното производство.

Следователно, погрешно е да се твърди, че с развитието на услугите се осъществява процес на “деиндустриализация” на икономиката. По-скоро става въпрос за начало на “реиндустриализация”²⁶, което е и дълбокият смисъл на реструктурирането.

²⁶ Кънев, М. Услугите - наободен и одсеоден е фактор на ефективната социално-пазарна икономика, сп. "Народностопански архив", 1990, кн.4, с.3